

Rozdział II. Postępowanie dowodowe

§ 1. Uwagi wstępne

Celem postępowania cywilnego jest ustalenie stanu faktycznego na podstawie zebranych dowodów, wszechstronna ocena materiału dowodowego oraz wydanie wyroku. Według art. 45 ust. 1 Konstytucji RP każdy ma prawo do sprawiedliwego rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny i bezstronny sąd. Jeżeli zatem – zgodnie z tym przepisem – wyrok ma być sprawiedliwy, to stan faktyczny, który leży u jego podstaw, musi być zgodny z prawdą. Fałszywe przesłanki wyroku wykluczają bowiem możliwość przyjęcia, że jest to wyrok sprawiedliwy. Osąd ludzki nie może być bowiem lepszy niż informacja, na której się opiera¹. Jeżeli informacja jest nieprawdziwa, wyrok nie może być słuszny. Słuszność jest zaś jedną z podstawowych wartości w prawie. Prawo polega bowiem właśnie na stosowaniu tego, co dobre i słuszne².

W świetle art. 45 ust. 1 Konstytucji RP nie ulega wątpliwości, że fundamentalnym zagadnieniem postępowania sądowego jest ustalenie prawdy, która ma być podstawą wyroku. W piśmiennictwie przyjmuje się, że zasada prawdy jest podstawową zasadą postępowania sądowego. Z drugiej jednak strony przeciwstawia się jej zasadę kontrydiktoryjności, zgodnie z którą ciężar dowodzenia prawdy spoczywa na stronach postępowania, a nie na sądzie, który wydaje wyrok³. Obydwa te zagadnienia wymagają głębszej analizy, w związku z tym poświęcone im zostały dwie odrębne części tego rozdziału. W dalszych rozważaniach przedstawiono zaś zasadę prawdy w świetle informatyzacji postępowania cywilnego, przebieg postępowania cywilnego oraz rozkład ciężaru dowodu.

¹ Sulzberger, za: R. Tokarczyk, *Przykazania etyki prawniczej*. Księga myśli, norm i rycin, Kraków 2006, s. 235.

² Tak Celsus, za K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1978, s. 22.

³ Por. m.in. K. Knoppek, *Postępowanie cywilne*, s. 117.

§ 2. Prawda

Kodeks postępowania cywilnego nie definiuje pojęcia prawdy. Na gruncie języka ogólnego przyjmuje się, że prawdą jest to, co jest zgodne z rzeczywistością, to znaczy rzeczywiście jest, istnieje lub było⁴. Zgodnie z klasyczną definicją prawdy prawda polega na zgodności myśli lub twierdzenia z rzeczywistością⁵. W świetle tej definicji, jeżeli jakaś myśl lub twierdzenie są zgodne z rzeczywistością, to znaczy, że jest właśnie tak, jak ta myśl lub twierdzenie głoszą. Prawdziwe jest więc np. twierdzenie, że Ziemia nie jest płaska, ponieważ nauka dowiodła, że taka nie jest. Treść twierdzenia odpowiada w takim przypadku rzeczywistości.

Według niektórych filozofów definicja ta nie jest prawidłowa⁶. Przyjmują oni, że nie można w sposób pewny twierdzić, że myśl lub twierdzenie są zgodne z rzeczywistością. Według nich prawda jako zgodność z rzeczywistością stanowi niedościgniony ideał. Sformułowali oni więc definicję, zgodnie z którą prawda polega na zgodności twierdzenia z ostatecznymi i nieodwołalnymi kryteriami⁷. Do kryteriów tych zalicza się m.in. zgodność myśli (twierdzeń) między sobą lub zgodność z doświadczeniem (koherencyjna teoria prawdy), a także powszechną zgodę na pewną myśl oraz oczywistość myśli lub jej użyteczność⁸.

Jednak na gruncie nauk prawnych przyjmuje się, że prawdą jest to, co odpowiada rzeczywistości. Nie ulega wątpliwości, że wyrok powinien być oparty na rzeczywistym stanie faktycznym. Tylko w takim przypadku spełnia bowiem kryterium przewidziane w art. 45 Konstytucji RP – jest sprawiedliwy⁹. Za sprawiedliwy nie można uznać wyroku, który oparty jest na fałszu. Celem postępowania cywilnego jest poszukiwanie prawdy w rozumieniu klasycznej definicji prawdy¹⁰.

⁴ Por. S. Dubisz (red.), Uniwersalny słownik języka polskiego, tom 3, Warszawa 2003, s. 536.

⁵ Por. K. Ajdukiewicz, Zagadnienia i kierunki filozofii. Teoria poznania. Metafizyka, Warszawa 2004, s. 19. Zob. też J. Jabłońska-Bonca, O prawie, prawdzie i przekonywaniu, Koszalin 1999, s. 79 i n.

⁶ *Ibidem*, s. 20.

⁷ Por. T. Honderich (red.), Encyklopedia filozofii. Tom II, Oxford 1995, s. 724. Zob. też K. Ajdukiewicz, Zagadnienia i kierunki filozofii, s. s. 22.

⁸ Encyklopedia filozofii, s. 724.

⁹ Por. O. Bogucki, Teoretyczne aspekty zasady prawdy materialnej w nowym modelu postępowania cywilnego, RPEiS 2000, Nr 1, s. 57–58. Zob. też S. Jampoler, „Non liquet” jako wynik postępowania dowodowego, PPiA 1926, s. 286.

¹⁰ Por. K. Ajdukiewicz, Zagadnienia i kierunki filozofii, s. 19.

W postępowaniu cywilnym nie można jednak zakładać, że orzeczenie sądu opierać się musi na prawdzie absolutnej. Jej ustalenie stanowi jedynie pewien ideał, wartość, do której sąd powinien dążyć w postępowaniu. Nie jest natomiast jego obowiązkiem odkrycie prawdy absolutnej. Przyjęcie, że wyrok musi się opierać na prawdzie absolutnej, wykluczałoby jakikolwiek postęp naukowy. Podstawą takiego postępu jest bowiem twierdzenie, że istnieje pewna sfera wiedzy, która nie została jeszcze odkryta.

Niemniej sąd powinien starać się dotrzeć do prawdziwego stanu faktycznego i dokonać odpowiedniej jego subsumpcji. Podstawą działania sądu jest wiedza, którą posiada. Wiedza ta powinna być oparta na spostrzeżeniach poczynionych metodycznie, to znaczy według zasad logiki, metodologii i tzw. zdrowego rozsądku¹¹. Jeżeli jest ona niewystarczająca do wydania orzeczenia w sprawie, sąd obowiązany jest skorzystać z pomocy biegłego. Biegły dysponuje bowiem wiedzą specjalistyczną. Jego zadaniem jest więc udzielenie pomocy sądowi w ocenie stanu faktycznego¹². Na przykład biegły powinien ustalić na potrzeby postępowania sądowego stan czyjegoś zdrowia albo wartość nieruchomości¹³. Jak wynika z dotychczasowych analiz, zadaniem biegłego nie jest jednak odkrycie prawdy absolutnej, a jedynie próba dojścia do tej prawdy¹⁴. Biegły nie posiada bowiem wiedzy absolutnej. Nie oznacza to jednak, że może on oprzeć swoją opinię na fałszywych przesłankach. Orzeczenie sądu powinno więc być zgodne z aktualnym stanem wiedzy. Niewykluczone jest jednak to, że dzięki rozwojowi nauki rozstrzygnięcie z czasem okaże się niesłuszne, ponieważ zostało oparte na przesłankach w rzeczywistości nieprawdziwych. Przykładem tego jest weryfikacja niektórych spraw dotyczących pochodzenia dziecka przy zastosowaniu nowych środków dowodowych, np. badań DNA. Taka niepewność wpisana jest jednak w każde rozstrzygnięcie sądu, ponieważ z uwagi na ciągłą niedoskonałość wiedzy naukowej nieznanym jest obiektywny stan rzeczy.

¹¹ Por. *Platon*, Dialogi. Tom II (w tłumaczeniu W. Witwickiego i z jego objaśnieniami), Kęty 1999, s. 344–345.

¹² Por. *J. Misztal-Konecka*, Znaczenie tzw. opinii prywatnych dla postępowania cywilnego, MoP 2013, Nr 2, s. 63.

¹³ Zob. wyr. SN z 15.1.2010 r., I CSK 199/09, Legalis. Co do sytuacji, w których sąd powinien dopuścić dowód z urzędu por. *K. Knoppek*, w: *T. Wiśniewski* (red.), System Prawa Procesowego Cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji. Tom II, cz. 2, Warszawa 2016, s. 90 i n.

¹⁴ Zob. *R. Shepherd*, Niewyjaśnione okoliczności, Kraków 2018, s. 118.

Jak już podkreślono, obowiązkiem sądu jest wydanie sprawiedliwego wyroku. Działania sądu, które zmierzają do takiego rozstrzygnięcia, muszą cechować się racjonalnością. Orzeczenie jest racjonalne wtedy, gdy jego podstawą są należycie uzasadnione argumenty¹⁵. Decyzje racjonalne opierają się bowiem na pełnej, dostępnej w danych warunkach informacji, dotychczasowej wiedzy i istotnych kryteriach oceny¹⁶. W nauce zarządzania wyróżnia się dwa rodzaje racjonalności: racjonalność rzeczową i racjonalność metodologiczną¹⁷.

Racjonalność rzeczowa decyzji polega na tym, że decyzja ta jest zgodna ze stanem rzeczywistym. Wiedza w tym zakresie jest jednak ograniczona. Stan rzeczy nie jest bowiem absolutnie pewny. Z punktu widzenia aktualnego stanu wiedzy naukowej pewne jest jedynie to, że nie ma nic pewnego¹⁸. Racjonalność rzeczowa jest więc zawsze wątpliwa. Oznacza to, że sąd z reguły nie jest w stanie ustalić prawdy absolutnej, ponieważ nie dysponuje wiedzą absolutną¹⁹.

Racjonalność metodologiczna decyzji polega na tym, że osoba podejmująca decyzję wykorzystuje wszelkie dostępne środki w celu ustalenia, czy zamierzona decyzja będzie racjonalna rzeczowo. Działanie jest racjonalnie metodologicznie, jeżeli jest zgodne z dostępną wiedzą, bez względu na to, czy wiedza ta jest zgodna z obiektywnym stanem rzeczy²⁰. Sąd ma obowiązek działać w postępowaniu cywilnym racjonalnie pod względem metodologicznym. Oznacza to, że musi dobierać środki przewidziane przez prawo i wydawać decyzje zgodnie ze swoją wiedzą. W razie potrzeby zaś obowiązany jest korzystać z pomocy biegłego.

Koncepcji tej odpowiada treść przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. Na przykład art. 322 KPC stanowi, że jeżeli w sprawie o naprawienie szkody, o dochody, o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia lub o świadczenie z umowy o dożywocie sąd uzna, że ściśle udowodnienie wysokości żądania jest niemożliwe lub nader utrudnione, może w wyroku zasądzić odpowiednią sumę według własnej oceny, opartej na rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy. Sąd podejmuje więc w takiej sprawie decyzję na podstawie dostępnej

¹⁵ Por. J. Rachočka, w: J. Woś (red.), *Zachowania konsumentów – teoria i praktyka*, Poznań 2004, s. 26.

¹⁶ Por. E. Kieźel, w: E. Kieźel (red.), *Racjonalność konsumpcji i zachowań konsumentów*, Warszawa 2004, s. 20.

¹⁷ Por. J. Rachočka, w: J. Woś (red.), *Zachowania konsumentów*, s. 28.

¹⁸ Por. *Pilimiusz Stary*, za: R. Tokarczyk, *Przykazania etyki prawniczej*, s. 235.

¹⁹ Por. J. Woś, J. Rachočka, M. Kasperek-Hoppe, *Zachowania konsumentów*, s. 31.

²⁰ *Ibidem*, s. 31.

wiedzy, nawet jeśli zasądzona suma nie będzie w pełni odpowiadać np. wysokości szkody.

W świetle powyższych rozważań można stwierdzić, że w postępowaniu cywilnym obowiązuje zasada prawdy, zgodnie z którą wyrok powinien opierać się na stanie faktycznym, który odpowiada rzeczywistości w największym możliwym zakresie. Pogląd ten jest zgodny z przyjmowaną tradycyjnie w piśmiennictwie prawniczym koncepcją prawdy materialnej (obiektywnej). Dochodzenie do prawdy doznaje jednak w postępowaniu cywilnym pewnych ograniczeń formalnych. Wśród nich należy wskazać m.in. ograniczenia w posługiwaniu się pewnymi środkami dowodowymi (np. art. 246 KPC dotyczący ograniczenia dowodu z zeznań świadków) czy też domniemania faktyczne i prawne (art. 231 i 234 KPC)²¹. Zagadnienie to zostanie omówione w dalszych rozważaniach.

Takiemu zapatrywaniu na prawdę odpowiada również prawo amerykańskie. Dowód jest istotny, jeżeli prowadzi do uczynienia faktu bardziej lub mniej prawdopodobnym, niż byłby bez tego dowodu (Rule 401a)²². Ma on więc na celu wykazanie prawdopodobieństwa faktu, nie zaś całkowitej pewności, że fakt ten wystąpił. Natomiast w prawie niemieckim, jak już wspomniano, odróżnia się dowód pełny od uprawdopodobnienia²³. Dowodem pełnym jest dowód, który prowadzi do przekonania sędziego o prawdziwości faktu. To zaś wynika z odpowiedniego zastosowania reguł przeprowadzenia i oceny dowodu²⁴. W niemieckiej literaturze przyjmuje się, że celem postępowania dowodowego jest przekonanie o prawdziwości dowodu na podstawie przesłanek, które nie mają absolutnie pewnego charakteru²⁵. Dlatego też w piśmiennictwie wskazuje się za *J.W. von Goethe*, że prawda jest podobna Bogu: nie ukazuje się bezpośrednio, musimy ją odgadywać z jej przejawów²⁶.

Można więc przyjąć, że w procesie cywilnym istotą postępowania dowodowego jest nie pełne udowodnienie faktu, a jedynie jego uprawdopodobnienie w największym możliwym stopniu²⁷. Dowodzenia w postępowaniu sądowym

²¹ Por. Z. Ziemiński, w: S. Wróńska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001, s. 219.

²² Por. E. Imwinkelried, *Evidentiary Foundations*, Newark, San Francisco, Charlottesville 2002, s. 177. Zob. też Rule 611. Mode and Order of Examining Witnesses and Presenting Evidence, https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_611, dostęp: 12.7.2017 r.

²³ Por. L. Rosenberg, K. Schwab, P. Gottwald, *Zivilprozessrecht*, s. 743.

²⁴ Por. *ibidem*, s. 743.

²⁵ Por. A. Baumbach, W. Lauterbach, J. Albers, P. Hartmann, *Zivilprozessordnung*, s. 1133.

²⁶ *J.W. von Goethe*, *Lata nauki Wilhelma Meistra*, Warszawa 1893; A. Baumbach, W. Lauterbach, J. Albers, P. Hartmann, *Zivilprozessordnung*, s. 1133.

²⁷ Por. Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 2007, s. 226.

nie można bowiem utożsamiać z dowodzeniem w ścisłym tego słowa znaczeniu²⁸. O innym natomiast uprawdopodobnieniu mowa jest w art. 243 KPC. Przepis ten wprowadza zasadę, zgodnie z którą, jeżeli przepisy Kodeksu postępowania cywilnego przewidują uprawdopodobnienie zamiast udowodnienia, nie jest wymagane zachowanie szczegółowych przepisów o postępowaniu dowodowym.

§ 3. Dochodzenie do prawdy

Zasadzie prawdy przeciwstawiana jest często zasada kontrydiktoryjności. Ta ostatnia nie eliminuje jednak zasady prawdy, a ustala jedynie tryb gromadzenia dowodów. Nakłada mianowicie obowiązki w tym zakresie na strony postępowania, a nie na sąd. Zgodnie z tą zasadą na stronach ciąży obowiązek przedstawiania okoliczności faktycznych sprawy oraz wskazywania dowodów, sąd zaś ma jedynie obowiązek ocenić te okoliczności oraz dowody i wydać odpowiednie rozstrzygnięcie²⁹.

Tradycyjnie przyjmowano, że w postępowaniu cywilnym obowiązuje zasada prawdy materialnej (obiektywnej). W świetle tej zasady ustalenia dokonywane w toku rozpoznawania sprawy powinny stanowić wierne odbicie rzeczywistości³⁰. Uzasadnieniem tego stanowiska był między innymi obowiązujący do 1996 r. art. 3 § 2 KPC. Stanowił on, że sąd powinien dążyć do wszechstronnego zbadania wszystkich istotnych okoliczności sprawy i do wyjaśniania rzeczywistej treści stosunków faktycznych i prawnych. W świetle tego przepisu sąd z urzędu mógł podejmować czynności dopuszczalne według stanu sprawy, jakie uzna za potrzebne do uzupełnienia dowodów przedstawionych przez strony i uczestników postępowania. Takie rozwiązanie przewidywał również Kodeks postępowania cywilnego z 1930 r.³¹.

W doktrynie broniony jest pogląd, zgodnie z którym uchylene art. 3 § 2 KPC spowodowało, że koncepcja prawdy materialnej w procesie cywilnym utraciła swoją podstawę normatywną. W świetle tego poglądu uzasadnienie

²⁸ Por. *ibidem*, s. 195.

²⁹ W. Siedlecki, w: W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne*, s. 58.

³⁰ J. Jankowski, *Dążenie do poznania prawdy w postępowaniu cywilnym*, AUL 2014, Nr 73, s. 118.

³¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz.U. Nr 83, poz. 651). Por. Z. Fenichel, *O dowodach wedle kodeksu postępowania cywilnego*, PS 1931, Nr 6, s. 138.

zyskała natomiast zasada prawdy formalnej (sądowej)³². Według niej sąd powinien ustalić w toku postępowania prawdę jedynie na podstawie materiału dowodowego zgromadzonego przez uczestników postępowania³³. W myśl tej koncepcji uzasadnieniem obowiązywania zasady prawdy formalnej jest zasada kontrydiktoryjności³⁴. Kontrydiktoryjność – zgodnie z tym poglądem – jest więc przeciwieństwem zasady prawdy.

Wydaje się, że w doktrynie dominuje pogląd, według którego w postępowaniu cywilnym obowiązuje zasada prawdy materialnej³⁵. Zdaniem zwolenników tej koncepcji głównym celem postępowania jest ustalenie stanu faktycznego, który odpowiada rzeczywistości, i oparcie na nim rozstrzygnięcia w danej sprawie. Na osiągnięcie tego celu nie ma wpływu uchylenie § 2 w art. 3 KPC. Inne przepisy Kodeksu postępowania cywilnego nakazują bowiem dążyć do prawdy³⁶. Wśród nich podstawowe znaczenie ma art. 3 KPC w obecnym brzmieniu. Stanowi on, że strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody. Przepis ten wyraża zakaz kłamstwa³⁷.

³² Koncepcja ta była uznawana za obowiązującą w polskim postępowaniu cywilnym na gruncie Kodeksu postępowania cywilnego z 1932 r. Por. A. Kallaus, Konsekwencje prawne zamiany przepisu art. 3 KPC w postępowaniu procesowym, MoP 1997, Nr 4, s. 137. Zob. też K. Knoppek, Problem dopuszczania przez sąd dowodów z urzędu w postępowaniu cywilnym, RPEiS 2007, Nr 3, s. 5; K. Knoppek, Zmierzch zasady prawdy obiektywnej w procesie cywilnym, Pal. 2005, Nr 1–2, s. 9 i n.; J. Klich-Rump, Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia sądowego w procesie cywilnym, Warszawa 1977, s. 119 i n.

³³ J. Jankowski, Dążenie do poznania prawdy, s. 118.

³⁴ Por. H. Mądrzak, w: H. Mądrzak, E. Marszałkowska-Krześ (red.), Postępowanie cywilne, Warszawa 2003, s. 52, 54, 59 i n.

³⁵ M.in. A. Jakubecki, Kontrydiktoryjność a poznanie prawdy w procesie cywilnym w świetle zmian kodeksu postępowania cywilnego, PS 1998, Nr 10, s. 63 i n.; J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapiere, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, Postępowanie cywilne, Warszawa 2014, s. 125–127; J. Bodio, w: A. Jakubecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2015, s. 38; T. Ereciński, K. Weitz, Prawda i równość stron w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, w: T. Ereciński, K. Weitz (red.), Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego, Warszawa 2010, s. 26 i n.; A. Zieliński, w: A. Zieliński (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2017, s. 39; J. Gudowski, O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro, w: A. Nowicka (red.), Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu, Poznań 2005, s. 1027; H. Dolecki, Jedna czy kilka prawd w poznaniu sądowym?, w: Z. Ofiarski (red.), Księga Jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Praw i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2004, s. 99; J. Studzińska, w: P. Cioch, J. Studzińska, Postępowanie cywilne, Warszawa 2014, s. 53.

³⁶ A. Jakubecki, Kontrydiktoryjność a poznanie prawdy, s. 72.

³⁷ *Ibidem*, s. 72.

W świetle orzecznictwa sądowego jego adresatem są strony i inni uczestnicy postępowania, a nie sąd³⁸. Wynika jednak z niego, że nadrzędną wartością w procedurze cywilnej jest dotarcie do prawdy. Wartość ta wpływa więc na zakres działania sądu w danym postępowaniu.

Przepisami Kodeksu postępowania cywilnego, które uzasadniają obowiązywanie zasady prawdy materialnej w procesie cywilnym, są artykuły: 229, 230, 233 i 339³⁹. Według pierwszego z tych przepisów nie wymagają dowodu fakty przyznane w toku postępowania przez stronę przeciwną, ale jedynie wtedy, gdy przyznanie nie budzi wątpliwości. Strony wskazują w procesie dowody na poparcie swoich twierdzeń zgodnie z zasadą kontrydiktoryjności. Mogą również przyznać niektóre fakty powoływane przez drugą stronę. Sąd nie musi jednak uznać tego przyznania za wiążące, jeżeli budzi ono wątpliwości w zakresie odzwierciedlenia rzeczywistości. Artykuł 230 KPC stanowi zaś, że jeżeli strona nie wypowie się co do twierdzeń strony przeciwnej o faktach, sąd, mając na uwadze wyniki całej rozprawy, może fakty te uznać za przyznane.

W myśl art. 339 KPC, dotyczącego przesłanek wydania wyroku zaocznego, sąd może przyjąć za prawdziwe twierdzenie powoda o okolicznościach faktycznych przytoczonych w pozwie lub w pismach procesowych doręczonych pozwanej przed rozprawą, chyba że budzą one uzasadnione wątpliwości albo zostały przytoczone w celu obejścia prawa. W świetle art. 233 KPC sąd ocenia wiarygodność i moc dowodów według własnego przekonania, na podstawie wszechstronnego rozważenia zebranego materiału. Na tej samej podstawie sąd ocenia, jakie znaczenie nadać odmowie przedstawienia przez stronę dowodu lub przeszkodom stawianym przez nią w jego przeprowadzeniu wbrew postanowieniu sądu. Ma to na celu dojście do prawdy w rozpatrywanej sprawie.

Należy jednak wyraźnie podkreślić, że niektórzy autorzy bronią poglądu, iż w postępowaniu cywilnym obowiązuje zasada prawdy formalnej⁴⁰. Ich zdaniem sąd, wydając wyrok, powinien oprzeć się na materiale dowodowym zgromadzonym przez strony. Nie jest natomiast zobowiązany do działania z urzędu. Artykuł 232 zd. 2 KPC może zastosować jedynie w wyjątkowych

³⁸ Tak m.in. wyr. SN z 11.12.1998 r., II CKN 104/98, Legalis i wyr. SA w Poznaniu z 29.12.2003 r., I ACa 1457/03, OSA 2005 Nr 3, poz. 12, s. 52.

³⁹ Oprócz nich wskazuje się także m.in. art. 217 § 2, art. 431 i 468 KPC. Por. A. Jakubecki, Kontrydiktoryjność a poznanie prawdy, s. 72.

⁴⁰ Por. K. Knoppek, Postępowanie cywilne, s. 111. Jak już wskazano, koncepcja ta była uznawana za obowiązującą w polskim postępowaniu cywilnym na gruncie Kodeksu postępowania cywilnego z 1932 r. Por. A. Kallaus, Konsekwencje prawne, s. 137.

przypadkach⁴¹. Podstawę tej koncepcji stanowi przyjęcie, że najważniejszą zasadą postępowania cywilnego jest zasada kontrydiktoryjności⁴². Obowiązywanie zasady prawdy formalnej w procesie cywilnym ma uzasadniać uchylenie § 2 w art. 3 KPC oraz nowelizacja przepisów umożliwiających przeprowadzenie dochodzenia mającego na celu uzupełnienie materiału dowodowego sprawy (art. 213 § 1⁴³ i art. 232 KPC⁴⁴). Zwolennicy koncepcji zasady prawdy formalnej przyjmują, że celem tych nowelizacji było odstąpienie od prawdy materialnej i nadmiernej inkwizycyjności sądu w procesie cywilnym⁴⁵.

W doktrynie pojawia się również stanowisko pośrednie, zgodnie z którym wyróżnianie dwóch rodzajów prawdy, a mianowicie prawdy materialnej i prawdy formalnej, jest niesłuszne⁴⁶. Według tego poglądu istnieje tylko jedna prawda, do której poznania sąd powinien dążyć na podstawie prawdziwych i szczerých wyjaśnień stron oraz przedstawionych przez nie dowodów (zgodnie z art. 3 KPC). Kwestią priorytetową powinno być określenie rzeczywistych możliwości dojścia do prawdy na podstawie obowiązujących przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. Natomiast wyróżnianie konkretnych zasad ma jedynie znaczenie teoretyczne.

Jak już wspomniano, słuszna wydaje się koncepcja, zgodnie z którą w postępowaniu cywilnym obowiązuje zasada prawdy. Według tradycyjnego uję-

⁴¹ Przepisu tego w tym przypadku nie należy interpretować rozszerzająco. Por. *H. Mądrzak*, w: *H. Mądrzak, E. Marszałkowska-Krześ* (red.), *Postępowanie cywilne*, s. 62.

⁴² Por. *Ibidem*, s. 52, 54, 59 i n.

⁴³ W brzmieniu do 1996 r.: „Art. 213 § 1. W celu uzupełnienia lub wyjaśnienia twierdzeń stron sąd może zarządzić odpowiednie dochodzenie. Fakty powszechnie znane sąd bierze pod uwagę nawet bez powołania się stron”. Przepis ten został znolelizowany ustawą z 1.3.1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 43, poz. 189), która weszła w życie 1.7.1996 r., utraciła moc z dniem 31.12.2003 r.

⁴⁴ W brzmieniu do 1996 r.: „Art. 232 Strony są obowiązane wskazać dowody potrzebne do rozstrzygnięcia sprawy. Sąd może jednak dopuścić dowód nie wskazany przez strony; może także dla ustalenia koniecznych dowodów zarządzić odpowiednie dochodzenie”. Przepis ten został znolelizowany ustawą z 1.3.1996 r. (Dz.U. Nr 43, poz. 189), która weszła w życie 1.7.1996 r., utraciła moc z dniem 31.12.2003 r.

⁴⁵ *A. Kallaus*, *Konsekwencje prawne*, s. 142. Jego zdaniem nie można w obecnym stanie prawnym mówić nawet o ograniczonej zasadzie prawdy materialnej.

⁴⁶ Por. *K. Knoppek*, w: *T. Wiśniewski* (red.), *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. II, cz. 2, Warszawa 2016, s. 103; *H. Dolecki*, *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1998, s. 99. Pośrednio tezę taką można wywieść również z prac innych autorów, m.in. *W. Broniewicz*, *Postępowanie cywilne w zarysie*, s. 58. Co do zagadnienia prawdy jako wartości zob. też. *J. Pieter*, *Oceny i wartości*, Katowice 1973, s. 31–32.

cia jest to prawda materialna (obiektywna). Używanie tej nazwy nie wydaje się jednak trafne. Nieprawidłowe wydaje się też dzielenie prawdy na prawdę materialną i prawdę formalną. W świetle Kodeksu postępowania cywilnego słuszną jest koncepcja jednej prawdy. Nie jest to jednak prawda absolutna. W myśl art. 232 KPC orzeczenie powinno być wydawane przede wszystkim na podstawie materiału dowodowego przedstawionego przez strony, ale w wyjątkowych przypadkach sąd może działać z urzędu⁴⁷. Strony obowiązane są zaś postępować zgodnie z prawdą (art. 3 KPC). Odstąpienie od dochodzenia do prawdy może nastąpić jedynie wtedy, gdy nie ma obiektywnej możliwości pełnego udowodnienia stanu faktycznego sprawy⁴⁸. Nie zmienia to jednak trafności stwierdzenia, że dążenie do ujawnienia prawdy jest celem nadrzędnym postępowania sądowego. Podział na prawdę materialną i formalną powoduje, że cel ten traci na znaczeniu. Prawda zaś nie zawsze zwycięża, ale trzeba dać jej szansę⁴⁹.

W świetle rozważań przedstawionych w pierwszej części niniejszego rozdziału, zasada kontradiktoryjności nie jest sprzeczna z zasadą prawdy materialnej. Kontradiktoryjność jest jedynie przyjętym w procedurze cywilnej sposobem dochodzenia do prawdy. Związana jest ona z istotą procesu cywilnego, która polega na toczeniu sporu przez strony postępowania⁵⁰. Wytoczenie powództwa i dokonywanie dalszych czynności procesowych zależy od ich woli⁵¹. Umożliwia to sędziemu zachowanie bezstronności, a ponadto przyspiesza postępowanie⁵². Znaczenia przy tym nie ma to, że kontradiktoryjny proces może mniej efektywnie odkrywać prawdę, niż czyniłby to proces inkwizycyjny⁵³.

W myśl zasady kontradiktoryjności działanie sądu ma więc jedynie charakter pomocniczy. Dochodzenie do prawdy w procesie cywilnym opiera się przede wszystkim na działaniu stron procesu⁵⁴. Zasada kontradiktoryjności nie wyklucza jednak tego, że wyrok w sprawie powinien zostać oparty na prawdziwym stanie faktycznym. Należy podkreślić, że rozstrzygnięcie sprawy to-

⁴⁷ Por. K. Knoppek, Problem dopuszczania przez sąd dowodów z urzędu, s. 6 i n.

⁴⁸ Por. D. Czajka, Teoria sądenia. Cz. I. Prawda sądowa, Warszawa 2007, s. 53.

⁴⁹ M. Hammerton, za: Z. Młynarczyk, Fałszywe zeznania w polskim prawie karnym, Warszawa 1971, s. 3.

⁵⁰ Por. J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, i in., Postępowanie cywilne, s. 135.

⁵¹ Por. W. Broniewicz, Zasada kontradiktoryjności procesu cywilnego w poglądach nauki polskiej (1880–1980), w: M. Jędrzejewska, T. Ereciński (red.), Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha, Warszawa 1985, s. 39.

⁵² W. Broniewicz, Zasada kontradiktoryjności, s. 40.

⁵³ Por. J. Applegate, Witness Preparation, Texas Law Review 1989, vol. 68, Nr 2, s. 324.

⁵⁴ Por. P. Rylski, Działanie sądu z urzędu, s. 294.

czącej się zgodnie z zasadą kontrydiktoryjności oparte musi być na faktycznym stanie rzeczy. Tylko wtedy wydany w sprawie wyrok będzie sprawiedliwy. Prawdopodobieństwo wydania orzeczenia na podstawie fałszywego stanu faktycznego ustawodawca ograniczył, dopuszczając działania sądu z urzędu. Zgodnie bowiem z art. 232 zd. 2 KPC sąd może dopuścić dowód niewskazany przez strony⁵⁵. W wyjątkowych przypadkach, jeżeli np. roszczenie powoda jest zasadne, działanie to może mieć charakter obowiązkowy⁵⁶.

Przeciwieństwem zasady kontrydiktoryjności jest zasada oficjalno-śledcza, zgodnie z którą sędzia powinien sam zdobyć cały materiał sprawy⁵⁷. Zasadę tę uznaje się często za łatwiejszy sposób dotarcia do prawdy. Przyjmuje się niesłusznie, że zasada oficjalno-śledcza jest wyrazem obowiązywania zasady prawdy materialnej. Jak już wskazano, zasada prawdy materialnej istnieje w procedurze cywilnej bez względu na przyjęty sposób dochodzenia do prawdy. Dotarcie do prawdy jest bowiem celem postępowania sądowego. W świetle przepisów Kodeksu postępowania cywilnego należy więc przyjąć, że obecnie obowiązuje zasada prawdy materialnej, która realizowana jest m.in. przez stosowanie zasady kontrydiktoryjności.

Koncepcja ta ma istotne znaczenie w prawie amerykańskim. Przywiązuje ono dużą wagę do prawdy i prawdziwości dowodów. Procedura amerykańska ma jednak w pełni kontrydiktoryjny charakter⁵⁸. Dowodzenie faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy należy do obowiązków stron. Reguły dotyczące postępowania dowodowego odnoszą się przede wszystkim do wiarygodności dowodów. Sąd powinien czuwać nad przebiegiem postępowania dowodowego w celu zapewnienia efektywnego dojścia do prawdy (np. Rule 611a)⁵⁹.

⁵⁵ T. Demendecki, w: A. Jakubecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego, 2015, s. 336; wyr. SN z 5.2.1997 r., I CKU 81/96, Legalis; T. Demendecki, w: A. Jakubecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego, 2015, s. 337.

⁵⁶ Wyrok SN z 11.12.2014 r., IV CA 1/14, BSN 2015 Nr 2; B. Ziemanin, K. Ziemanin, Dopuszczenie dowodu z urzędu, s. 124. Zob. też wyr. SN z 24.11.1999 r., I CKN 223/98, Wok. 2000, Nr 3, poz. 7.

⁵⁷ Por. K. Lutostański, Z badań nad pierwiastkiem prywatnym i publicznym w procesie cywilnym, Warszawa 1907, s. 1 i n.; W. Broniewicz, Zasada kontrydiktoryjności, s. 40; W. Siedlecki, w: W. Siedlecki, Z. Świeboda, Postępowanie cywilne, s. 58; K. Stefko, Główne zasady polskiej procedury cywilnej, PPIA 1919, s. 15.

⁵⁸ Zob. m.in. T. Kubicek, Adversarial Justice. America's Court System on Trial, New York 2006, s. 1 i n.; N. Miller, Our Witness: Testimony at Trial, Capital University Law Review 1977, vol. 6, s. 563.

⁵⁹ Federal Rules of Evidence 2003 – 2004 Edition, Thomson West, s. 99. Zob. też Rule 611. Mode and Order, https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_611, dostęp: 12.7.2017 r.